

על ספרו של יורם שחר "כבוד, חירות ועמל-ישרים: סיפור חיבורה של הכרזת העצמאות"

מאת

רון חריס*

הכרזת העצמאות היא אירוע מכונן וטקסט חשוב בחיי כל מדינת לאום מודרנית. זכינו שירם שחר הקדיש את זמנו לסירוגין במשך שלושה עשורים לחקר ניסוח הכרזת העצמאות הישראלית וכתב עבורנו את הספר הקריא והמרתק, המדויק והסמכותי על ההכרזה. הספר "כבוד, חירות ועמל-ישרים: סיפור חיבורה של הכרזת העצמאות" הוא ספר של פעם בחיים!¹ לא רק פעם בחיים המחקר של יורם שחר, שתורם רבות למחקר במאמרים פורצי דרך ובמאמרים קנוניים בכמה תחומים, אולם ספר שאת יסודותיו הניח בהדרגה על פני מחצית חייו כחוקר, ושלכתיתבו הקדיש כמה שנים; ספר שהוא בלי ספק אחת מפסגות יצירתו. ספר כזה נכתב פעם בחיי הכרזת העצמאות. לפני הספר היו ידועים לנו מקטעים של טיוטות מוקדמות ושל אנשים שהיו מעורבים בניסוח. לפני הספר היו גם טעויות והשלמות כיד הדמיון. לאחר הספר הזה הסיכוי שיתגלו עוד טיוטות לא מוכרות (בשונה מוורסיות של טיוטות ידועות), שאין להן הד בטיטות ששחר איתר ומיקם, הוא קטן. קשה להאמין שיתברר בעתיד שהיו עוד נושאים שהתנהל עליהם ויכוח סוער במהלך ניסוח טקסט הכרזת העצמאות. יהיו בוודאי עוד מחקרים שיביאו את הדברים ליתר דיוק, אך ההיסטוריה של ניסוח ההכרזה לא תכתב שוב מבראשית. כמובן זה זהו ספר של פעם בחיי הכרזת העצמאות.

יורם שחר בחר לארגן את חזונו המחקרי הרחב באמצעות ארגון הספר בשני שערים, שער הנוסחים ושער הנושאים. שער הנוסחים מאורגן כרונולוגית על ציר זמן שמתקדם מטיוטה לטיוטה. שער הנושאים מאורגן על ציר לפי מבנה הטקסט של ההכרזה ומתקדם מפסקה לפסקה ומנושא לנושא. השער הראשון, שער הנוסחים, מאורגן על הציר הכרונולוגי שמלווה את ניסוח ההכרזה מטיוטה לטיוטה במשך החודש שקדם להקראת ההכרזה על ידי דוד בן-גוריון בשעות אחר הצהריים המוקדמות של יום שישי, 14.5.1948. בעבודת בילוש שיטתית שחזר שחר את רצף הטיוטות של הכרזת העצמאות. לפני שהחל שחר בעבודתו ההיסטורית היה ידוע מעט על הטיוטות, ומה שהיה ידוע לא תמיד היה נכון. שחר גילה טיוטות לא מוכרות, תיארך אותן ונתן להן שמות ("נוסח לאוטרפאכט", "נוסח השלושה", "נוסח שרת", "נוסח החמישה" ועוד). השער השני, שער הנושאים, מאורגן סביב ציר מבנה הטקסט של ההכרזה. בנייתו ביקורתית ומעמיק פירק שחר את ההכרזה למרכיביה ונתן למרכיבים אלו כותרות נושאיות שישמשו אותנו מכאן ולהבא

* פרופסור למשפטים ומחזיק הקתדרה ע"ש קלמן לובובסקי למשפט והיסטוריה, הפקולטה למשפטים ע"ש בוכמן, אוניברסיטת תל אביב.

¹ יורם שחר כבוד, חירות ועמל-ישרים: סיפור חיבורה של הכרזת העצמאות (הוצאת המכון למשפט והיסטוריה ע"ש קרן דייד ברט ומכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות 2021).

(“פסקת הגלות”, “הפסקה המכוננת”, “פסקת המוסדות”, “פסקת ההבטחות” ועוד). בשני הצירים עבודתו של שחר היא הבסיס לכל מה שיבוא בעקבותיה.

גישה מרכזית לחקר הכרזת העצמאות הישראלית היא לשאול באילו אופנים הכרזת העצמאות רלוונטית לנו היום.² בקרב משפטנים, שאצלם גישה זו רווחת, השאלה היא מהו מעמדה המשפטי של ההכרזה היום. גישה זו מנתקת את הטקסט של ההכרזה מההקשר ההיסטורי שבו נוצר. היא מתעניינת בשימושים מאוחרים בטקסט. ההיסטוריה של מעמדה המשפטי של ההכרזה ידועה למדי: בפסק דין **זיו נ' גוברניק** ב-1948 נפסק כי ההכרזה היא קביעת עובדה לצורכי המשפט הבין-לאומי אך היא אינה בעלת מעמד חוקתי במדינת ישראל;³ בפסק דין **קול העם נ' שר הפנים** ב-1953 הוסיף השופט אגרנט כי להכרזה יש תפקיד פרשני, בייחוד בפירוש חוקים שקדמו להקמת המדינה.⁴ תיקונם של חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו וחוק-יסוד: חופש העיסוק בשנת 1994 הוסיף לשני החוקים את סעיף 1, הקובע: “זכויות היסוד של האדם בישראל מושגות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן חורין, והן יכובדו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל”.⁵ בשנים האחרונות הועלו הצעות לחוקק את הכרזת העצמאות מילולית או לעשות לה אינקורפורציה באמצעות סעיף המפנה אליה כדי לתת לה מעמד חוקתי מחייב. יש התומכים בחקיקתה כאחד מחוקי היסוד של מדינת ישראל, אחרים מציעים לכלול אותה או הפניה אליה בחוק-יסוד: הלאום, ואחרים כמבוא לחוקה המתהווה.⁶ הצעות אלו טרם הבשילו. חקר המעמד החוקתי המשתנה היסטורית והראוי נורמטיבית אינו מעניינו של שחר בספרו.

כמו טקסטים אחרים גם ספרו של שחר יצא משליטתו עם פרסומו. בקרב העוסקים במעמדה החוקתי של ההכרזה יהיו מי שישתמשו בספרו של שחר לקידום הרעיון של הכללת ההכרזה כחלק מהחוקה. יהיו מי שישתמשו בו לניגוח הרעיון של הכללת ההכרזה בחוקה המתהווה של מדינת ישראל בטענה כי יש בהכרזה מ-1948 מרכיבים שלא ראוי לכלול בחוקה של מדינת ישראל בעשור השלישי של המאה העשרים ואחת. יהיו מעטים שיטענו כי ההכרזה אינה דמוקרטית מספיק או אינה מגינה מספיק על זכויות המיעוט הערבי. יהיו רבים יותר שיטענו כי ההכרזה אינה יהודית מספיק, במובן הלאומי או ההלכתי. אם ההכרזה תהפוך לחלק מחוקי היסוד או החוקה, יהיו מי שישתמשו בספרו של שחר כדי להשפיע על פרשנותה של ההכרזה כחלק מהחוקה, נושא

² לכמה מהמחקרים במסגרת גישה זו, ראו למשל אהרן ברק “מגילת העצמאות והכנסת כרשות מכוננת” חוקים יא 9 (2018); שלמה אבינרי “הגדרה עצמית והכרזת העצמאות של ישראל” זכויותיה של ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי 32 (אלן בייקר עורך 2012); אליקים רובינשטיין “הכרזת העצמאות כמסמך יסוד של מדינת ישראל” משפט וצבא 11, 13 (1999); אליאב שוחטמן “הכרזת העצמאות כמקור לזכויותיו הלאומיות של העם היהודי על ארץ-ישראל” משפט וממשל ה 427 (2000); דינה זילבר “הכרזת העצמאות שלי” שורשים במשפט 19 (דינה זילבר עורכת 2020).

³ בג”ץ 10/48 זיו נ' הממונה בפועל על האזור העירוני תל-אביב, פ”ד א 85, 89 (1948).

⁴ בג”ץ 73/53 חברת “קול העם” בע”מ נ' שר הפנים, פ”ד ז 871, 885 (1953).

⁵ חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו (תיקון מס’ 1), התשנ”ד–1994, ס”ח 90.

⁶ ראו הצעת חוק-יסוד: מגילת העצמאות, התשכ”ו–1966, פ/89/6; הצעת חוק-יסוד: מבוא לחוקה, פ/6/16; הצעת חוק-יסוד: מגילת העצמאות והמדינה היהודית והדמוקרטית, פ/1539/19; הצעת חוק-יסוד: מגילת העצמאות, פ/386/22; הצעת חוק-יסוד: מגילת העצמאות, פ/1730/23.

שחשיבותו החוקתית תגדל. שימוש כזה בספרו של שחר אפשרי בעיקר בקרב אלו הדוגלים בפרשנות אוריגניליסטית (במונחים אמריקאיים), כלומר בפרשנות של החוקה על פי כוונתם המקורית של מנסחיה. מבחינתם ספרו של שחר משחזר היטב את הכוונה המקורית, ולכן הוא יכול להפוך לספר יסוד בפרשנות ההכרזה כחלק מהחוקה.

גישה מרכזית שנייה לחקר הכרזת העצמאות היא בחינתה כמאורע היסטורי שיש להסביר את התרחשותו בהתאם לאופן והמועד שבהם התרחש. הגישה הזו נפוצה בקרב היסטוריונים פוליטיים, היסטוריונים דיפלומטיים והיסטוריונים צבאיים. הגישה עוסקת בשאלה מי ביישוב היהודי ובהנהגה הציונית תמך בכוונתו של בן-גוריון להכריז על הקמת המדינה ב-14.5, מי חשש ומי התנגד. היא עוסקת בשאלה איך הושגה תמיכה, ולפחות היעדר התנגדות, של ארצות הברית ושל ברית המועצות, ומה הייתה עמדת בריטניה. היא עוסקת בשאלה איך נערכו מנהיגי מדינות ערב והנהגה הפלסטינית לאפשרות של הקמת המדינה. כל אלו שאלות חשובות. אך הן אינן חדשות וכבר נדונו לא מעט במחקר ההיסטורי.⁷ אלו לא השאלות המעניינות את שחר ואינן שאלות שהתשובה עליהן מחייבת ניתוח מדוקדק של טקסט ההכרזה. למרות זאת שחר מספק ממשק מעניין אחד עבור החוקרים בגישה המחקרית הזו. הממשק נוגע לשאלה עד כמה נעשה ניסיון להתאים את נוסח ההכרזה להחלטת החלוקה של האו"ם מ-29.11.1947. זו שאלה חשובה לא רק באשר לניסוח הטקסט של ההכרזה אלא גם באשר להתנגדות להקמת המדינה למול האפשרות להכרה הבין-לאומית במדינה שתקום. ידוע שההכרזה טוענת שההקמה היא בין היתר גם על בסיס החלטת החלוקה. מה ששחר חושף בספר הם הניסוחים באותם נושאים שבהם תוכני החלטת החלוקה לא תאמו את שאיפות בן-גוריון והנהגת היישוב היהודי. נושאים אלו כוללים בין היתר את המעמד של המיעוט הערבי במדינה היהודית, את מידת המחויבות לקבלת חוקה שתפקידה העיקרי הגנת המיעוט ואת גבולות המדינה. בהקשר הזה יש לשחר תגלית מעניינת וחשובה מאוד שלה הוא מקדיש בין היתר את אחרית הדבר. התגלית היא כי אף שבסופו של דבר, לאחר התלבטויות ומחלוקות, לא התייחסה ההכרזה לגבולות החלוקה ולגבולות המדינה בכלל, דיווח הנציג הבכיר של המדינה בווינגטון אליהו אילת לנשיא ארצות הברית הארי טרומן כי המדינה הוכרזה בגבולות החלוקה. שחר עשה ניתוח מקיף ומדויק של המקורות והעדויות והגיע למסקנה כי דיווח זה נבע מטעות ומנתק בתקשורת בין ההנהגה בתל אביב לנציגה בווינגטון. עם זאת הוא ביסס באופן משכנע את העובדה שהדיווח המוטעה היה ברגע קריטי, וייתכן שהשפיע על ההחלטה האמריקאית להכיר במדינת ישראל. שחר היה זהיר בקביעתו ולא הסיק שאילו דיווח אילת שהמדינה לא הוכרזה בגבולות החלוקה היה הדבר משנה את החלטתו של הנשיא טרומן להכיר בישראל. מסקנה כזו מחייבת מחקר נוסף בארכיוני הממשל האמריקאי בווינגטון.

⁷ בנוגע לסוגיות אלו ראו למשל זאב שרף **שלושה ימים** (1959); פנחס יורמן **32 דקות ראשונות** (1978); מרדכי נאור **יום שישי הגדול ה' באייר תש"ח** (14.5.1948); **הדרמה המופלאה של הקמת המדינה** (2014); אליהו אילת **המאבק על המדינה: ווינגטון 1945-1948** כרך שני (1982). כן ראו אריאל פלדשטיין "על חודו של קול? ישיבת מנהלת העם ערב הקמת מדינת ישראל" **תרבות דמוקרטית** 12, 59 (2009); מאיר חזן "חיים וייצמן וההחלטה על הקמת מדינת ישראל" **ציון** פא 215 (התשע"ו).

שחר בחר בגישה שלישית לחקר ההכרזה, גישה ששמה במרכז את חקר ההיסטוריה של יצירת הטקסט של ההכרזה.⁸ שחר קיבל החלטה נבונה מאוד כאשר בחר לכלול בציר הטיטוטות כל טקסט שהיה מי שראה בו כמיועד להוות בסיס להכרזת העצמאות ולא רק טקסטים שבפועל הייתה להם המשכיות ישירה לעבר הנוסח הסופי. במילים אחרות, שחר לא הסתפק בלנוע אחורה, כמקובל, מההכרזה לטיטוטות שהשפיעו עליה בניסיון למצוא את המקור של כל קטע טקסט שמופיע בהכרזה. הוא העדיף לאתר כל טקסט שהיו לו יומרות להשפיע על ניסוח ההכרזה בין שבסופו של דבר השפיע על תוכנה הסופי של ההכרזה ובין שלא הצליח להשפיע. גישה זו אפשרה לפרוס תמונה רחבה יותר של הנושאים שהיו על סדר היום ושל החלופות לטקסטים שבסופו של דבר התקבעו בנוסח הסופי. הערך המוסף של גישה זו הוא שהיא אינה רק ההיסטוריה של המנצחים. היא פורסת את עולם הרעיונות הרחב של התנועה הציונית על גווניה הרבים. הספר אינו מתיימר להציג היסטוריה אינטלקטואלית של הציונות מראשיתה אלא מציג תמונה רגעית של עולם הרעיונות שבו השתמשו שחקני מפתח בתנועה הציונית, פוליטיקאים, משפטנים והוגים, במחצית הראשונה של 1948, בבואם לחשוב על ניסוחים הקשורים להקמת המדינה ולהכרזת העצמאות. אדגים את יתרונות החלטתו של שחר לכלול בניתוח שלו את כל הטיטוטות, באמצעות שתי טיטוטות מוקדמות שלא היו על רצף הטיטוטות שהובילו לנוסח הסופי: הראשונה היא נוסח כהן, שחובר בידי ליאו כהן, יליד פרנקפורט, שלמד משפטים בהיידלברג ושימש ערב הקמת המדינה המזכיר המדיני של הנהלת הסוכנות. מנסחו היה משפטן מרכזי בהנהגה הציונית שניסח גם את הטיטטה המרכזית של החוקה. לנוסח כהן לא הייתה המשכיות כי הוא נוסח בשלב מוקדם, בינואר 1948, בהנחה שהחלטת החלוקה תבוצע כלשונה והמדינה תוקם חודשים אחרי סיום המנדט. נוסח כהן מודה לאלוהי אבותינו על שהחזירנו מהגלות לארצנו. כידוע אפשרות זאת נדחתה והאל לא הופיע בטקסט ההכרזה והביטוי הקרוב ביותר היה "צור ישראל". בחירתו של שחר לכלול את נוסח כהן בציר הטיטוטות מחדדת עד כמה האופציה לכלול את האל הייתה נוכחת מתחילת הדרך בחוגים אידאולוגיים ואינטלקטואליים רחבים ולא רק אצל רבנים ואנשי ציבור המזוהים עם אגודת ישראל והמזרחי. עוד ניתן ללמוד מבחירה זו של שחר על נוכחותן של השפעות איריות בעיצוב החשיבה החוקתית הישראלית, בהיותו של כהן מומחה לחוקתה של אירלנד משנת 1922, ועל הקשר ההדוק שכהן ואחרים ראו בין הכרזת העצמאות לבין כינון החוקה.

הטיטטה השנייה היא נוסח לאוטרפאכט, שנכתב בידי הרש לאוטרפאכט, יהודי יליד לבוב, שצמח להיות מלומד עולמי מוביל בתחום המשפט הביין-לאומי ופרופסור באוניברסיטת קיימברידג'. לאחר מחקר זהיר הגיע שחר למסקנה כי נוסח זה לא היה ידוע למנהיגים ולמנסחי ההכרזה בארץ ישראל עד שלושה ימים לפני הקמת המדינה, ולמעשה לא השפיע בפועל על ניסוח

⁸ למחקרים המשלבים במסגרתם גם את הגישה הזו, ראו יזהר טל "הכרת העצמאות – עיון היסטורי-פרשני" **משפט וממשל** 551 (2003); אורית קמיר "ל'מגילה' יש שתי פנים; סיפורן המזור של 'הכרזת המדינה הציונית' ו'הכרזת המדינה הדמוקרטית'" **עיוני משפט** כג 473 (2000). למאמרים מוקדמים של שחר עצמו במסגרת הגישה, ראו יורם שחר "הטיטוטות המוקדמות של הכרזת העצמאות" **עיוני משפט** כו 523 (2002); Yoram Shachar, *Jefferson Goes East: The American Origins of the Israeli Declaration of Independence*, 10 THEORETICAL INQ. L. 589 (2009).

הטקסט. הנוסח של לאוטרפאכט היה מיועד קודם כול לקהילה הבין-לאומית ולמלומדי המשפט הבין-לאומי. הוא השתמש בהכרזה שהוא ניסח כדי לקדם הכרה בין-לאומית במדינה החדשה, קודם כול על בסיס השליטה האפקטיבית של מוסדות היישוב היהודי בשטח המדינה. הנרטיב ההיסטורי מילא אצלו תפקיד צנוע. במסגרת זו הדגיש לאוטרפאכט את התרומה של העם היהודי לאנושות יותר מאשר את זיקתו המתמשכת לארצו. הלגיטימיות של המדינה נובעת מכוח יותר מאשר מצדק. בשונה ממנסחים אחרים שביקרו את הבריתים על היחס שלהם כלפי היישוב היהודי, לאוטרפאכט, שהתגורר באנגלייה, הודה להם על תרומתם להקמתה. נקודה מעניינת נוספת היא שלפי לאוטרפאכט, המדינה מוכרזת על ידי "The Jewish People of Palestine". נוסח זה מראה כי לא היה הכרח שאת המדינה יקימו דווקא היישוב היהודי והתנועה הציונית. היה אפשר שהעם היהודי כולו יקימה והיה אפשר שרק העם היהודי היושב בפלשתינה יקימה.

ציר הטיוטות מחדש ותורם להבנת ניסוח ההכרזה, בכמה מובנים: ראשית באיתורו טיוטות לא מוכרות; שנית בהעמדתו את הטיוטות כולן, לרבות טיוטות שעל גביהן הערות ותיקונים בכתב יד, לרשות החוקרים; שלישית משום שכלל צילומים של קטעי מפתח של טיוטות בספר והנגיש אותן לקהל הרחב; רביעית, ועל כך ארחיב כאן, בתיקונו טעויות בנוגע לטיוטות שהיו מושרשות בשיח הציבורי והמחקרי. דוגמה אחת לכך היא טיוטת בעהם. במשך זמן מה טיוטה זו לא הייתה מוכרת כלל. בהמשך תיארכו מרדכי בעהם עצמו וזאב שרף, שהיה מזכיר ועדת המצב והממשלה הזמנית וכתב את הספר "שלושה ימים", הספר המכונן על אירועי הקמת המדינה ובמרכזם ההכרזה, את טיוטת בעהם למחצית הראשונה של אפריל. שחר בחן את הנושא לעומק ותיארך אותה באופן מוסמך ל-27 באפריל. הוא לא הסתפק בתיארוך הנכון אלא גם הראה לנו מדוע נפלה הטעות: בעהם שכנע את שרף ב-1968 כי הטיוטה שלו הייתה הראשונה ברצף שהוביל להכרזה ושהיא ראויה להכרה ככזו (הם לא היו מודעים לנוסחי כהן, שז"ר ולאוטרפאכט שקדמו לה או שסברו שאינם רלוונטיים לתוצר הסופי). השניים סברו בטעות שטיוטת ברנזון נכתבה בחצי השני של אפריל (אף שבפועל נכתבה ב-9 במאי), ולכן מיקמו את טיוטת בעהם לפנייה. שחר גם הגיע למסקנה כי בעהם לא כתב את הטיוטה כאדם פרטי אלא התבקש לעשות זאת על ידי פנחס רוזן או אורי ידין. הנושא התברר כרלוונטי לא רק למחקר ההיסטורי – בהבהרתו מהו רצף הטיוטות שהובילו ישירות לנוסח הסופי ואילו טיוטות מוקמו על ענפים שלא הייתה להם המשכיות, ומה התרומה של ברנזון לעומת זו של בעהם לנוסח הסופי – אלא גם לדיון המשפטי בשאלה אם משפחתו של בעהם יכולה למכור את הטיוטה במכירה פומבית או שזו שייכת למדינה.⁹ שחר עשה סדר בכל אלו. היושרה המחקרית של שחר באה לידי ביטוי בחוזרו בו בספר מטענה סנסציונית שטען במאמר שפורסם עשרים שנה קודם לכן ולפיה הרב שלום צבי (הארי) דוידוביץ היה שותף של בעהם בניסוח הטיוטה ואולי השפיע על השימוש בהכרזת העצמאות האמריקאית בשפה האנגלית כבסיס לטיוטה הראשונה.¹⁰ עיזבונו של דוידוביץ, שהתגלה לאחר פרסום המאמר ולפני פרסום הספר, לא כלל שום מסמך שבו דוידוביץ מייחס לעצמו השפעה על ניסוח הכרזת

⁹ להכרעה בסכסוך זה, ראו ע"א 8323/17 מדינת ישראל נ' בעהם (נבו 20.5.2019).

¹⁰ Shachar, לעיל ה"ש 8.

העצמאות. מסקנתו המתוקנת של שחר היא שדוידוביץ לא ידע שבעהם עובד על ניסוח ההכרזה, ואם השפיע עליו, זה היה בלא שידע את השימוש שיעשה בחומרים וברעיונות.

דוגמה שנייה נוגעת למהלך שהביא לניסוח נוסח החמישה, שנוסח ב-13 במאי והיה הנוסח האחרון לפני הדיון הסופי במנהלת העם. מעיון בפרוטוקול הרשמי של מנהלת העם מיום 12 במאי הסיקו רבים מקודמיו של שחר שטייטה זו נוסחה בעבודת צוות של ועדת ניסוח שכללה חמישה נציגים של הזרמים השונים בהנהגה הציונית היישובית, ממפ"ם ועד המזרחי. החמישה היו חברי מנהלת העם: משה שרת ודוד רמז ממפא"י, אהרון ציזלינג ממפ"ם, חיים משה שפירא מהפועל המזרחי ופנחס רוזן מעלייה חדשה. פורום זה היה הבכיר והמגוון פוליטית מכל מנסחי הטיוטות והחשוב שבהם גם משום שהיה האחרון בשרשרת לפני הניסוח הסופי. אחרים טענו כי למרות ההרכב המורחב של הוועדה, בפועל ניסח שרת את הנוסח הזה כמעט לבדו. לשאלה מי ניסח את הנוסח הזה יש חשיבות גם בהקשר של השאלה הגדולה עד כמה נוסח ההכרזה הוא תוצר של עבודה קולקטיבית שמבטאת הסכמה בין גישות שונות בתנועה הציונית או שמא תוצר של הנהגת מפא"י. שחר ניתח בצורה מעמיקה ושיטתית את המהלכים, את המסמכים ואת העדויות בנוגע לעבודת ועדת החמישה. הוא הגיע למסקנה כי שרת עיצב את עבודת הוועדה ואת מהלך העניינים. הוא קבע היכן יתקיים הדיון (בניין הסוכנות ולא הקרן הקיימת), מי יסייע להם (משה גורארי ולא אורי ידין), כי הניסוח יורחק מהוועדה המשפטית ומהמשפטים ויעבור לידי הפוליטיקאים, מה יעשו חברי הוועדה בשבתם יחד, ומה יותיר לעצמו לנסח עם עוזרו גורארי. שחר בחן מדוע לא קוימה ישיבה שנייה של הוועדה אף ששרת כנראה התכוון לקיימה. שחר מראה שהדבר לא נבע מדוחק זמן אלא מבחירה מכוונת של חברי הוועדה האחרים להעביר את המחלוקת הגדולה, ובעיקר זו על אזכור שם האל או "צור ישראל", מוועדת החמישה לפורום הרחב יותר של מנהלת העם שבו יצליחו לקדם את עמדותיהם. בסופו של דבר לא שרת עיצב את הנוסח הסופי של ההכרזה וגם חבריו לוועדה לא הצליחו להטביע את חותמם על הנוסח ישירות. מהלך העברת טיוטה לא מוסכמת למנהלת העם שנועד לכאורה לאפשר קיום דיון עקרוני בין נציגי המפלגות השונות, למעשה אפשר לבן-גוריון לנווט את הדברים בצורה נוחה יותר לעבר היעד שלו. ואכן כך היה, ובישורת האחרונה שבה שלט בן-גוריון הוא החליט בעצמו עד כמה להתחשב בעמדות המפלגות האחרות, אילו פשרות ליישם ובאשר לאילו ניסוחים להשליט את עמדתו. למשל, בן-גוריון הצליח לשמר את הנוסח של "צור ישראל" למרות הלחץ החוזר של המפלגות הדתיות לכלול את שם השם.

בחירתו של שחר לא להסתפק בציר ההיסטורי של הטיוטות אלא להוסיף אחריו ציר נושאי מספקת לנו תובנות חשובות רבות. הציר הנושאי, הנפרס בשער השני של הספר, נפתח בניתוח של פרקי הנרטיב ההיסטורי שפותח את ההכרזה. ניתוח זה מראה עד כמה הנרטיב הסופי שמופיע בהכרזה ומוכר בכל בית אינו התוצר ההכרחי והאפשרי היחיד. הפרק הראשון בנרטיב עוסק ביצירת הקשר בין העם לארץ. כמה ממנסחי הטיוטות, דתיים וחילונים כאחד, ובהם בעהם וידין, ליאו כהן ודוד צבי פנקס, ראו זאת כמובן והכרחי לכלול בנרטיב ההכרזה את המרכיב המרכזי בנרטיב התנ"כי, ההבטחה האלוהית לאברהם, יצחק ויעקב כי הארץ המובטחת היא של צאצאיהם לנחלה. נסחים אחרים, ובהם ברנזון וציזלינג, לא רצו שהאל יופיע בהכרזה ולא רצו לבסס את

הלגיטימציה להקמת המדינה על הבטחה אלוהית. לכן החליפה בנוסחים שונים של תיאור הקשר המתמשך בין העם לארץ, שחלקם צמודים יותר לסיפור המקראי ואחרים מדגישים בעיקר את משך הזמן, אלף שנה ויותר, שבו היה העם ריבוני בארצו. המחזיקים בשתי העמדות התבצרו בעמדותיהם ובנוסחיהם. גם בנוגע לפרקים אחרים של הנרטיב היו מחלוקות, למשל איזה מקום לתת לגלות בהיסטוריה של העם, עד כמה מסורת ומאפייני העם הם גלויים, עד כמה הסבל בגלות מצדיק הקמת מדינה, עד כמה נשמר הקשר בין העם לארץ בתקופת הגלות. האם יש הכרח בשמירת הקשר? האם הקשר בא לידי ביטוי בתפילות? האם הקשר בא לידי ביטוי ברצף יישובי, דבר שחייב להכיר בחשיבותו של היישוב הישן בירושלים ובשאר ערי הקודש? היו מי שהאריכו את פרקי הגלות בנרטיב וכיסו את הלגיטימציה להקמת המדינה במידה רבה על סבל הגלות והרדיפות בה, והיו מי, למשל שז"ר, שדילגו מחורבן המקדש וגירוש העם מארצו לראשית ההתיישבות הציונית, ובעיני לאטרפאכט גם היישוב החדש שהקימו העליות הציוניות לא היה רלוונטי לצורך הלגיטימציה כמשפט הבין-לאומי, והיה אפשר לדלג גם עליו בנרטיב ההיסטורי, כדי להתמקד בשאלות מה קבעו המוסדות הבין-לאומיים ומי שולט בפועל.

בן-גוריון הותיר למנסחים השונים להתנצח, מיפה את המחלוקות, ליקט את הרעיונות, ובמהלך גאוני של הרגע האחרון דילג על המחלוקת בדבר ההבטחה האלוהית בנסחו את משפט הפתיחה הבלתי נשכח של ההכרזה, שעליו כבר לא נתן לאיש הזדמנות להגיב ולתקן: "בארץ-ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי". אין במשפט זה התייחסות להבטחה אלוהית אך יש התייחסות לתנ"ך, דבר שהיה בו כדי לספק חלק ממתנגדי הוצאת ההבטחה. המשפט גם מאפשר לדחות את שאלת ההתייחסות לאל או לצור ישראל לסוף ההכרזה, מקום בולט ורגיש פחות. המשפט מאפשר לדלג על הקושי ההיסטורי שבטענה לריבונות שנמשכה אלף שנים, כאשר בפועל זו החלה רק בתקופת המלכים ונקטעה כמה פעמים. המשפט מאפשר לחזק את הקשר הייחודי בין העם הזה לארץ הזו, העם היחיד שעוצב בארץ ישראל, קשר שאינו מתקיים אצל עמים אחרים. המשפט גם מאפשר להמעט בערך הגלות בעיצוב העם.

המחלוקות על ציון שם האל, נוסף על ההבטחה האלוהית, או צור ישראל, נדונה לשובעה. לכן אסיים במרחב האפשרויות שעלו בנוגע לפסקת ההבטחות העוסקת בשוויון ולפנייה לערבים. החלק המעניין בדיון על השוויון הוא שהכללתו הייתה כמעט מובנת מאליה. דבר מפתיע משהו, במושגים של היום, הוא שאיש מן המנסחים לא הביע התנגדות להכללת השוויון בהכרזה מתוך אי-הרצון להעניק שוויון לערבים. היה (ברנזון) מי שחשב שהשוויון, אולי כמו הדמוקרטיה, ברור מאליה, ועל כן אין צורך להזכירו, והיו מי (ידין, בקר ובעהם) שחששו כי פסקת השוויון תסתור את המחויבות (החל מכתב המנדט ועד מכתב הסטטוס קוו) להחיל דין דתי שונה על נישואין של עדות שונות. עוד נקודה מעניינת היא שבן-גוריון שינה את הניסוח לכזה שיקבע כי המדינה תקיים שוויון ולא תעניק שוויון, משום שהזכות לשוויון היא של בני האדם מלכתחילה. בן-גוריון גם החזיר את השוויון המגדרי, שהופיע ברבות מהטיוטות אך נשמט בשלב מאוחר. הנוסח הסופי

קבע כידוע שמדינת ישראל "תקיים שויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין".

נוסף על הכללת השויון בהכרזה נכללה בה גם פנייה לערכים, שהיו צפויים להיות מיעוט גדול במדינה היהודית, ושבתקופה שבין החלטת החלוקה לניסוח הכרזת העצמאות רבים מהם ניהלו מלחמה, שיש מי שיכנה אותה מלחמת אזרחים, נגד היישוב היהודי, ושחלקם ברחו או גורשו מתחומי המדינה היהודית. שאלה אחת לניסוח הייתה לאילו ערכים פונים – אלו שבתחומי המדינה היהודית? אלו שבתחומי המנדט? או אלו שבמדינות השכנות שעומדות לפלוש? שאלה אחרת הייתה אם פונים אליהם באיום, בדרישה לציות למוסדות המדינה, בהצעה לחיות בשלום ובשכנות, בקריאה לקבל אזרחות של המדינה (החלטת החלוקה העניקה להם אפשרות לבחור בין אזרחות המדינה היהודית או תושבות במדינה היהודית ואזרחות במדינה הערבית), בהבטחה להגנה על זכויות או בהצעה להשתתף בבחירות ובמוסדות הנבחרים. הנגיעות האחרונות של בן-גוריון דרשו פחות והציעו יותר מרוב הטיוטות הקודמות: "אנו קוראים – גם בתוך התקפת-הדמים הנערכת עלינו זה חדשים – לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על שלום וליטול חלקם בבנין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים".

שחר הוא הראשון שקיבל עליו לעשות מחקר מקיף של ניסוח ההכרזה, מחקר שמשחזר את כל הטיוטות ומנתח את הטקסט שלהן ואת התוצר הטקסטואלי הסופי באופן מלא. מפתיע שחלפו יותר משבעה עשורים מהקראת בן-גוריון את ההכרזה ועד לפרסום הספר המקיף הראשון על ניסוחה, ספרו של יורם שחר. ואולי זה לא מפתיע בהתחשב בכובד המשימה: נדרש שילוב ייחודי של יכולות שרק שחר ניחן בהן – האחת, יכולת של בלש בשחזור מעשי הגיבורים מדי שעה בימים הרלוונטיים, זיהוי כתבי יד על טיוטות וניתוח עדויות שניתנו בנקודות זמן שונות. שחר עשה זאת אגב התגברות על מאמצם של השחקנים השונים ושל היסטוריונים שהזדהו עם גרסתם להעצים את תרומתם ולהצניע את תרומתם של אחרים ועל פערים גדולים בתייעוד הארכיוני; השנייה, יכולת להבין את העולמות האינטלקטואליים השונים שפעלו במסגרת התנועה הציונית; השלישית, הבנת המשמעויות המשפטיות, בעיקר בתחום המשפט החוקתי והמשפט הבין-לאומי, של דקויות ניסוח; הרביעית, היכולת לספר סיפור היסטורי אנושי אגב חיבורו להקשרים רחבים. שילוב כזה נוצר פעם בשלושה דורות. אך אין כמו הפעם הראשונה. הספר "כבוד, חירות ועמל-ישרים" הוא ספר של פעם בחיים בנושא הכרזת העצמאות.